

Glimpses of Punjabi Culture In The Heer of Waris Shah

Dr. Ismatullah Zahid *

Abstract

There arose many poets in the Punjab who earnestly endeavored to depict the colorful and panoramic culture of the Punjab but none of them was as successful as was the legend of the Punjab Waris Shah. Waris has portrayed the culture of the Punjab with all its colors and shades through his poetic rendition in form of the Heer. He has narrated so plainly norms and customs of the Punjab of his time that they to some extent are same even today in one shape or the other. This article deals with the Waris Shah's depiction of the Punjab through his master piece the Heer.

The quality of an original writer is that he formulates his ideas and thoughts for his literary endeavors from his atmosphere and surrounding. Since people find a glimpse of their happiness, worries and wishes through it, his work becomes more valuable indigenously. If a poet has employed whatever surrounds him in his work, a unique novelty comes forth which may rightly be declared the base of any culture/civilization representing the feelings and emotions of that particular people. A keen study of the 'Heer of Waris Shah' reveals that he has employed his observation, feeling and knowledge in his verse. Doing so, he has not resorted at all, to artificiality and hypocrisy. Instead, he has maintained originality thoroughly. Owing to this quality, a vibrant and dynamic rural Punjab of that period can be perceived through the 'Heer'. Waris Shah(b1707) (1) begins composing his verse mentioning the very rural culture. Through his description, we can feel the rural culture of that time with all its colors and beauties. Here are the strong and energetic farmers ploughing the

---

* Principal Oriental College, Punjab University, Lahore.

fields and there are beautiful girls who stop the working bulls with their beautiful gesturing. According to Waris Shah the land of the Punjab has been transformed into a paradise by the hard work of the farmers:

اک تخت ہزاریوں گل کیجے جتھے رانجھیاں رنگ مچایا اے
چھیل گھبرو مست اربیلڑے نیں سندر اک تھیں اک سوایا اے
والے کو کلے مُندرے منجہ لنگی نواں ٹھاٹھ تے ٹاٹھ چڑھایا اے
کیہی صفت ہزارے دی آکھ سکاں گویا بہشت زمین تے آیا اے (2)

There are flowing five rivers on the land of the Punjab resembling a hand containing five fingers on a man's chest. Silver - like water of these rivers irrigate brown clay resulting into golden crops like wheat, silver cotton, green maize and more than eight feet high sugar cane. In the 'Heer', farmers are seen here and there busy in ploughing, sowing, watering and finally harvesting crops, sounds of bells in bulls' necks, giggling and swinging of children, strolling of the young girls, shivering ground with their heels in moonlight, holding of elders' court, sounds of milk blowing, mellifluous calling of Fajr prayer, reciting of the holy Qur'an by the children, whirling of hand spinning machine, ballad singing young men, wrestling youths in local festivals, playing of fire work at bride-groom's arrival, playing of musical instruments, songs sung by gypsy women, folk songs of bride's friends, song competition of boys and girls, searching of wedding ring in butter-less milk's bowl by bride and groom, demanding for tip by down-trodden, imploring of saints, to cut short a long story, the 'Heer' contains every colour and aspect of life. Waris Shah has presented the social life of that period briefly yet comprehensively. Even today villagers practice the adage 'early to bed and early to rise'.

The norm of morning in our time is same as was in the period of Waris Shah. With the chirping of sparrow, travelers get ready for their travel, women start blowing milk, farmers begin to plough, sound of bulls' bells resonate streets and bazars, courtyards of mosques reverberate with Azan and recitation of the holy Qura'an. Everybody looks happy. It seems that the whole village is up and everything has turned to be lively:

چڑی چوکدی نال جاں ٹرے پاندھی پیاں دُھدے وچ مدھانیاں نیں
ہوئی صبح صادق جدوں آن روشن تدوں لالیاں آن چچلانیاں نیں
کاروبار دے وچ جہان بویا چرخے ڈاہندیاں اٹھ سوانیاں نیں
اِکناں اٹھ کے ریڑکا پا دتا اِک دھونڈیاں پھرن مدھانیاں نیں
اک اٹھ کے ہلیں تیار ہوئے اِک ڈھونڈ دے پھرن پرانیاں نیں

لیاں کڈھ ہر نالیاں ہالیاں نے سئیں بھوئیں نوں جنہاں نے لائیاں نیں
 پانی لان نوں کامیاں کھوہ جتے ، بیٹھے گادھی تے لین جھلایاں نیں
 وضو ساز کے زاہداں پھڑی تسبیح بانگاں مسجدیں کہیاں ملوانیاں نیں
 شروع حافظاں دور قرآن کیتا، جہناں منزلاں ست مکانیاں نیں
 ملک عشق دے ہوئے روان سالک جہناں کرنیاں ہفت طیرانیاں نیں (3)

Waris Shah has presented culture of the Punjab in its true form. His Punjab was away from the industrial revolution. His Punjab is of chopals and elders' court. In modern days, radio and TV are available everywhere but at that time, folk lore and romantic folk stories were the main source of enjoyment. Playing of flute by the like of Ranjha makes one's eye to roll down tears and so comes out the secrets lie deep in hearts. The listeners begin remembering their own suffering of love. It is why many Ranjhas and Heers gather around a flute playing Ranjha:

ہتہ ونجھلی پکڑ کے رات ادھی رانجھے مزہ بھی خوب بنایا اے
 رن مرد نہ پنڈ وچ ربیا کوئی سبھا گرد مسیت دے آیا اے (4)

Though the British introduced court system in the subcontinent but in rural Punjab the court of elders remained intact until Waris Shah's period. Everybody, young or old, rich or poor could approach the elders' court for justice. Everybody honored its verdicts and the court had to administer justice. Nobody could stop the aggrieved to approach the court. The vivid example of importance of the court's verdict is when Kaidu approached the court and finally dragged Chochak to court and forced him to bear witness to his daughter's perversion in the jungle. Despite being the chief of the village, Chochak was forced by his brothers' court decision to give his daughter's hand to Khaira instead Ranjha. This system of elders' court exists even today in many of our villages. This system is so strong that our judicial system gives weight to its decisions.

The villagers residing nearby banks of the river come across with black Luddens- the sailors-while crossing the river through boats. These Ludden are seen in the 'Heer' in full swing when there is flood in the river. Only money they love in such situations. They do not believe in humanity and service to humanity. They behave so rudely as has been mentioned by Waris Shah. Ignoring the miseries of the people, Ludden says:

پیسہ کھوہل کے ہتہ جے دھریں میرے گودی چائی کے پار اتارنا ہاں
 اتے ڈھیکیا مفت جے کن کھائیں چابیڑیوں زمیں تے مارنا ہاں
 جہڑا کپڑا دے تے نقد مینوں سبھو اوس دے کم سوارنا ہاں

زورا وری جے بیڑی تے آن چڑھے ادھواڑے ڈوب کے مارنا ہاں
 ڈوماں اتے فقیراں تے مفت خوراں دُوروں گتیاں وانگ در کانا ہاں
 وارث شاہ جہیاں پیر زادیاں نوں مڈھوں بیڑی دے وچ نہ واڑنا ہاں(5)

Waris Shah has depicted the cultural life of the Punjab in minute detail and has mentioned even smaller things. Folk songs and local sports present the romantic life of the Punjab and at the same time these events are tool to get through the hot waters. The young ones learn different tactics unconsciously while playing games. These tactics help a lot in their life. Ranjha drives his buffalos to the river whereas Heer jumps into the river along with her sixty friends. Heer and her friends play many games as describes Waris Shah in the following:

کائی چمڑی لک نوں مشک بوری کائی مُکے نوں مُکے چھوہاؤں دی اے
 کائی میریاں آکھ کے بھج جاندی مگر پوے تاں ٹیپاں لاؤں دی اے
 کائی آکھدی ماہیا ماہیا وے تیرے مجھ کٹی کٹا جاؤں دی اے
 کائی مامے دیاں خربوزیاں نوں کوڑے بکبکے چاء بناؤں دی اے
 کائی آکھدی ایڈی ہے رانجھیاوے مار باہلی پار نوں دھاؤں دی اے
 مردے تاریاں ترن چفال پے کے کوئی نول نسل رڑھی اؤں دی اے
 کتے تاریاں ترن چوا کر کے اک چھال گھڑم دی لاؤں دی اے
 اک شرط بدھی ٹبی مار جائے تے پتال دی مٹڑی لیاؤں دی اے
 اک پین تے قاز چترانگ ہو کے سرخاب تے کونج بن اؤں دی اے
 اک ڈھینگ بنے اک پین بگلا اک کلکلا ہو وکھاؤں دی اے
 اک وانگ ککوہیاں سنگہ کڈے اک اوت وانگ بلاؤں دی اے
 اک اوگت بولدی ٹٹھری ہو اک سنگہ جلاکونی اؤں دی اے
 اک لدھر بوئی کے کڑ کڑا وے اک ہوسنسار شوکاؤں دی اے
 اک دیہہ پلسیٹیاں ہو بھلن مشک وانگروں اوہ پھوکاؤں دی اے
 بیرترے چو طرف ہی رانجھنے دے موری مچھلی بن بن اؤں دی اے
 ایس تخت ہزارے دے ڈنبرے نوں رنگ رنگ دیاں جالیاں پاؤں دی اے
 وارث شاہ جٹی ناز نیاز کر کے نت یار دا جیو پر چاؤں دی اے (6)

In the village, small boys are nicknamed and obviously bad ones since childhood and these names replaced the original ones when they are grown-up. Shah has described so many names of such types. For example the name of Ranjha's father was Fakhruddin or Moj Din but he was known by his nickname of Mojo Chaudry. Similarly, the mother of Heer calls her servants such as Olia Nai, Alfo Mochi, Mojman Wagi, Dhudhi Macchi, Fattu Kalal and Baila Chohra etc.

The rejoice of people of the Punjab is expressed through the rites and customs which are observed on the eve of wedding. Marriage

ceremonies are held even today in the same fashion as was narrated in the marriage ceremony of Khaira's in the 'Heer' by Waris Shah.

It seems as the village has been attacked given the hulla baloo of the marriage ceremony. Music and fire work are played on the eve as if some victorious emperor has entered that village. Waris Shah has depicted the marriage ceremony of the Khaira's in the following manner:

ڈھاڈی بھگتی کنجریاں نقلیئے سن ڈوم اتے سرود و جائیکے جی
 کشمیریاں دکھنی نال واجے بھیراں ٹوتیاں چھنا چھنائیکے جی
 چڑھ گھوڑیاں کھیریاں گنڈھ پھیری چڑھے گھبرو جنج پھنائیکے جی
 کیسر بھنڑے پگاں دے پیچ دویں گھوڑے لوہل حمیل چھنائیکے جی
 کاٹھیاں سرخ بنات دیاں بتہ نیزے دارو پی کے ڈھرگ و جائیکے جی
 وارث شاہ دے مکہ تے بنہ مکٹاں سوہن سہرے بنا بنائیکے جی (7)

Display of fire work is as follows:

آتش بازیاں چھٹ دیاں پھل جھڑیاں بھوئیں چھٹے تے باغ ہوا میاں
 ہاتھی مورتے چرخیاں جھاڑ چھٹن تار تار پٹاکیاں پا میاں
 ساون بھادروں گجیاں نال چھٹے تار چوبیاں دی کرے تا میاں
 مہتابیاں ٹوٹکے چادراں سن دیو چکیاں وڈے رسامیاں (8)

On the one hand the marriage ceremony depicts attackers and on the other gloomy ballads of bride's sisters and maternal and paternal aunties as if representing a defeated army.(9) The former example can be understood by the coming party of the bridegroom, the latter by the welcoming party of the bride. The bride's relatives, abuses the groom's party but the latter take it with pleasure. Utmost hospitality is extended to the groom's party nonetheless the custom of singing gloomy ballads have died down now a days. Here Khairas are seen served with cold water on the arrival whereas the lower casts are busy in serving to their horses. Cots are decorated with colorful bed clothing and fresh Huqqqa is served to them. Eunuchs and dancing girls are dancing while the gypsy women wishing them the happy wedding. Some friends of groom are intoxicated with alcohol. Drinking was a common scene in the wedding. Though these customs have been changed now yet their traces are found in some far-off villages. Meals of different types are served with desserts of many flavors. There were many kinds of meals and sweets in Waris's period. Here are some meals and sweets to name a few: Suein patti, Jhona, basmati, Musafri, Baigmi, Suthi, Karchal, Sayala, Kart, Kantal, Anukhala, Tera and sweets: Nugday, Shakrparay, Ghuran, jalaib, Gull Bahisht, Bondi, Laddu, Tikkian, Kalaqand, Makhny, Mithay, Khajor,

Parakri, Smosay, Unddersay, Kachori and Porian etc.(10) Clothes and ornaments have been women's necessity in every age.

The Punjab has always been a land of prosperity. So its people are very strong both physically and mentally and so are the ways of their women's beautifying themselves. Not only women but men also wear the ornaments. Waris Shah has given detail of these ornaments as: Kangan, Zanjiri, Haar, Longir, Kapuran, Panotay, Gajray, Pohnchi, Hamail, Mala, Mehr, Bacchway, Kombohi, Chonp, Kalyan, Alyan, Pazaib, Ghugranalan, Kanphol, Sesphol, Askandri, Nehri, Bairalian, Jhumkey, Haskurey, Bola/bolaq, Chorian, Jugni, Tikka, Bazoband etc.(11) Ornaments of men were: Rings, Naitan, Kainthay, etc. Since cotton was a crop of the Punjab, cloth of both low and fine quality had been woven. Waris has mentioned the clothing as under: Lachay, Khais, Salarian, Panjtani, Choria, Cchop, Cchile(Hashyehdar phulkari)Charsuti, Basati, Ghagrey, Paggan, Kamkhawb, Bokband, Zari, Charkhanyeh, Doriayeh, Malmal, Gulbadan etc(12) and utensils are: Platers, Cchanay, Karahyan, Karch, Thaal, Spoons, Paraat, Daigchey, Loh, Bailway Chamchey, Dhohni Daigchey, Khanchey, Taas and Daigan etc.

The groom is made to sit on the bed and sisters of the bride and her friends crack jokes on him and even sometimes the groom and his companion have to suffer some mild physical torture. This is a very tough time for the groom and his companion. The groom's intelligence is tested by asking difficult questions. In short, he is teased in many ways. He seems to be a thief surrounded by pious people. Waris Shah has depicted this situation as follows:

مل میل سیالان نے جنج آندی، لگیاں سون سبت کرانوںے نوں
گھت سرم سلائییاں دین گالیں اتے کھڈ کنے نال کھڈاونے نوں
آبیٹہ کھڈ کنے کھیڈ ملا سوز فیل فنوس جگانوںے نوں
بنہ پتلیاں پرھے وچ بال دیوے آیاں نوشہ دی نظر ٹکانوے نوں
کائی اکھدی اماں پھٹا ویا وے نیکی آندی او نال نچاونے نوں
تیرے وڈے سیاہلے دی جیہی کیتی سدا اوسنوں کول بہاونے نوں
کائی دے گلہتہ تے دے چھبی اک جھڑکدی دونی ہٹانوںے نوں
اک ہسڈیاں ہسڈیاں دین موساں پاسے کھینڈیاں لاڈلڈاونے نوں
دیویں ددھ حساب شتاب سانوں کڈھ بہو نہ ڈھل نہ لانوںے نوں
مولی نال چا کچھیا گبھرو نوں روڑی لگیاں آن کھوانے نوں
بھری گھڑو گھڑولی تے کڑی نہاتی آئییاں پھیر نکاح پڑھاونے نوں(13)

Waris Shah has thoroughly represented the Punjabi culture. He has over looked no caste or creed in his work. He has mentioned professions of each caste. So he has presented a true picture of social fabric of the Punjab.(14)

Heer and Ranjha are two main characters of this folk lore. Waris has presented the characters of Punjabi man and woman through them. Heer represents the feminine beauty of Punjab whereas Ranjha manly qualities of the Punjabi folk. It is why both characters are dear to everybody as we find ourselves in them.

Feudalism has been very apparent in the history of the Punjab. The lower castes have been serving the feudal and bearing their cruelties. Though political awakening has diminished the role of the haves yet it was very strong in Waris's period.

Hospitality has been a distinct quality of the Punjab culture. Inns were built for travelers and the generous local well-off bore the expenses of these inns. The Punjab was badly entangled in tribal system side by side feudalism. Class system was very much prevalent. The housing of the lower castes was away from the feudals'. The following verses candidly present the picture of social system of Waris's period:

بھائیاں باہجہ نہ مدمجلساں سو بندیاں نی اتے بھائیاں باہجہ بہار ناہیں
 بھائی مرن تان پوندیاں بھج بانہاں بناں بھائیاں پرھے پروار ناہیں
 لکھ اوٹ ہے کول وسیندیاں دی بھائیاں گیاں جیڈی کوئی ہار ناہیں
 بھائی ڈھانودے بھائی اُسار دے نیں بھائیاں باہجہ بانہاں بیلی یار ناہیں
 طالع منداں دیاں لکھ خوشامداں نیں تے غریب دا کوئی بھی یار ناہیں
 ایکل بابیاں نوں لوک مار دے نیں بانہاں والیاں نوں کوئی سار ناہیں
 وارث شاہ میاں بناں بھائیاں دے سانوں جیونا ذرا درکار ناہیں (15)

The lower castes had to serve and in return they earned no honour. Instead, their daughters were considered to be pervert and immodest. Their only crime was to be born into lower castes. Daughters and sons of upper castes were too involved in love affair. Both Heer and Ranjha belonged to rich families. When asked not to meet Ranjha, Heer answered her mother:

"وارث شاہ نہ مڑاں رنجھٹیڑے توں بھاویں باپ دے باپ دا باپ آوے"

According to Heer's mother daughters of cobbler, washer man, black smith and the likes could be pervert and arrogant:

کرن ماییاں نال جواب سانویں کڑیاں بھٹ لوہار ترکھائیاں نی
 نال چاوڑاں کرن فضول حرکت کڑیاں دھوبناں اتے موچائیاں نی

This social set up reveals that in Waris's period only rich considered themselves to be honorable whereas the poor were considered to be without any honor.

Shah has also thrown light on the education system in the Punjab. Mosques and religious seminaries were used for educational purposes. Only special people would get education and religious clerk or Qazi taught them. Waris has given the list of books taught in seminaries which makes it clear that at that time the Dars-e-Nizami system was prevailing. Since a few used to get education and most of the people relied on religious clerk for knowledge, the clerk preferred crispy talks. This crispness comes forward on the night when Ranjha was forced to spend in nearby mosque where he exchanged hot words with the clerk:

داڑھی شیخ دی عمل شیطان والے کیہارانیوں جاندیاں راہیاں نوں
The clerk finally allowed him to spend night in mosque saying:

ملاں آکھیا اونا معقول جٹا فرض کج کے رات گزار جائیں !!
فجر ہوندی توں آگے ہی اٹھ ایتھوں سرکج کے مسجدوں نکل جائیں
Waris enlists seminary's books as:

تعلیل میزان تے صرف بہائی صرف میر بھی یاد پکاریا نیں
قاضی قطب تے کنز انواع باراں مسعودیاں جلد سواریا نیں
خانی نال مجموعہ سلطانیاں دے اتے حیرۃ الفقه نواریا نیں
فتاویٰ برہنہ اتے منظوم شاہاں نال زبُدیّاں حفظ قراریا نیں
معارج النبوة خلاصیاں توں روضہ نال اخلاق پساریا نیں
زرّا دیاں دے نال شرح ملاں زنجانیاں نحو نتاریا نیں
اک نظم دے درس ہر کرن پڑھدے نام حق تے خالق باریاں نیں
گلستان بوستان نال بہار دانش طوطی نامہ تے رازق باریاں نیں
منشآت نصاب تے ابو الفضلاں شاہنامیوں واحد باریاں نیں
قران السعدین دیوان حافظ شیریں خسرواں لکھ سواریاں نیں(16)

The Punjab is land of saints, mystics and Sufis. They have been revered in every period. Waris's period was of common culture where Muslim, Hindu, Sikh, and Christian lived together harmoniously. They used to respect every religious leader. When Ranjha in disguise of a beggar reached Rangpur where every woman welcomed him as a saint. Waris's genius has visualized this event saying that arrival of Ranjha became the talk of the town and everybody was rushing towards him to attain his/her unfulfilled desire:

گڑیاں ویکہ کے جوگی دی طرح ساری گھریں ہسردیاں ہسردیاں آئیاں نیں
مائے اک جوگی ساڈے نگرآیا کنیں مندرآں اوس نے پائیاں نیں
نہیں بولدا بُرا زبان وچوں بھاویں بھچھیا ناہیوں پائیاں نیں

ہتہ کھپری پھاوڑی موڈھیاں تے گل سہیلیاں عجب بنائیاں نیں
کوئی گورو پورا اس نوں آن ملیا کن چھیلا کے مندرائیاں نیں
(17)

Similes, metaphors and historic illustrations employed in the Heer are connected directly to the land of the Punjab. Some of similes and parallels have been taken from daily usage of the language:

دیکھو کرم سو لڑے رانجھنے دے کھیت اُگیا بُھجیاں دانیاں دا
وارث شاہ شیطان بد نام کر سولون تھال دے وچ بھنایا
وارث شاہ میاں سنیاں وانگوں جٹ پھیر مڑ بھن کے گالیاں سو
میتھوں کھوہ فقیرنی اتھ نٹھے جیویں پیسیاں نوں ڈوم شادیاں دے
وارث شاہ سہاگے تے اگ وانگوں سونا کھیڑیاں دا سبھو گال آئی
دیسے ستیاں کلا جگا اک ددھ دے وچ چواندائی

ناز بنائے کنجی بانب تھوویں مرد گدھا جو عقل دا یار ناہیں
لباں لیندیاں صاف کر دین داڑھی جویں قینچیاں احمقاں نائیاں دیاں
رناں ڈگدیاں ویکہ کے چھیل منڈا جویں شہد وچ مکھیاں پھسداں نیں
Heer pretends to be stung by a snake. Waris narrates this situation as follows:

دند میٹ گھسیٹ کے ہڈ گوڈے چبے ہونٹہ گلہاں کر نیلیاں نی
نک چاہڑ دندیرکاں وٹ رووے کڈھ اکھیاں نیلیاں پیلیاں نی

Balnaath advises Ranjha to avoid falling in any woman's love and he retaliated saying:

رناں دیہن گالیں اسیں چپ رہیے ایڈے صبر پیر کس دھوونے نی
تساں ہسنوں کھیڈتوں منع کیتا اساں دھوئیں دے گوہے نہ ڈھوونے نی

It comes after keen observation that all these similies represent the culture of the Punjab in one way or the other.

Waris Shah's Heer is rich with the pearls of wisdom resulted out of Punjab's culture and civilization. They are not found in books rather they are the outcome of centuries' old experience. Generally, the urbanite think themselves superior to the rural intellectually and the rurals' simplicity to be their ignorance. As a matter of fact this is not true. We have to agree with Waris Shah who thinks the urbanite's intellect is academic whereas the rurals' intellect is experimental and empirical based on nature. Wisdom found in proverbs and maxims is purely production of rural areas. Examples may be seen in the Heer to confirm this statement:

کہے کاواں دے ڈھورنہ کدی مردے شیر پھویاں توں نہیں ہار دے نی
اوہ واہناں جان کباب ہوئیاں جھڑیاں بیڑیاں نال کھنڈیاں نیں
تھوڑیاں اوہ سہاگ دیاں کرن آساں جھڑیاں دھاڑ ویاں نال منگندیاں نیں

جہڑیاں سون اجاڑ وچ وانگ گھچر قدراں اوہ کیہ جاندے دائیاں دیاں
دھاراں کھا نگرّاں دیاں جھوکاں ہانیاں دیاں کھول، گواریاں دے مزے یاریاں دے
چور، یار، تے تھگ نہ رہن گجھے کتھوں چھپن ایہ آدمی کار
دے جی!

وارث شاہ نہ سنگ نوں رنگ آوے لکھ سوہے دے وچ سمو
رہیے

کچا شیر پیتا بندا سدا بھلا دھروں بھلنا آدموں راہ ہویا
زمیں نال نہ مارئیے پھیر اوہناں ہتھیں جہناں نوں چاڑئیے گھوڑئیے
نی

وارث شاہ نہ عادتاں جاندیاں نیں بھاویں کٹے پوریاں پوریاں نی
گنگا ہڈیاں گئیاں نہ مڑدیاں نیں گئے وقت نوں فیر کس
موڑیائی

بڈھا ہو جوانی دے کم ڈھونڈے وانگ اوس دے کوئی بے لچ ناہیں
وارث شاہ چھپائیے خلق کولوں بھاویں اپنا ہی گڑ کھائیے جی
اک بیج کے کسے نہ انب کھادے پھر وانہ شہتوت نہ لایا ای
دعوے بنھیں تے سدھے ہو لڑئیے تیر مار کے پچھے نہ
نٹھیں نی

مٹھی چاٹ ہلانیکے طوطڑے نوں پچھوں کنکری روڑ نہ گھیتے
نی

تینوں رب شہباز بنایا سی بنیوں کرتباں نال توں ال آپے
سوکن رن گوانڈ کپتیاں دا بھلے مرد دے باب دا روگ بے نی
جان مال دیجئے لکھ کنجری نوں کدی دلوں محبوب نہ تھیندیاں نیں

In the light of these verses Waris Shah' Heer may rightly be
declared the Dewan of Punjab or the Art Gallery of Punjab.

To cut the long story short, in Waris Shah's Heer, the Punjab
reflects in the way Khyber Pakhtunkhwa in Pushtu's famous poet
Khushhal Khan Khattak and Rahman Baba and Sindh in Shah Adul
Latif Bhittai and Baluchistan in Jam Durk. The culture of the Punjab
depicted by Waris Shah in the Heer has not changed despite the lapse
of more than two centuries.

*****

REFERENCES

- (1) KHOJ- Research Journal of Punjabi Department, University of the Punjab, Lahore. January-June 1994, Issue No. 31. p 95
- (2) Waris Shah, Heer. Compiled by Abdul Aziz, Punjabi Literary Academy, Lahore, 1964, p 04
- (3) Waris Shah, Asli te Waddi Heer. Compliled by Peeran Ditta, Malik Bashir Ahmad Book Seller, Kashmiri Bazar, Lahore. p 51
- (4) Waris Shah, Heer. Compiled by Abdul Aziz. p 17
- (5) Waris Shah, Heer. Compiled by Sharif Sabir, Waris Memorial Committee, Lahore, 1985. p 22
- (6) Waris Shah, Heer. Compiled by Abdul Aziz. p 65
- (7) Ibid. p 106
- (8) Ibid. p 107
- (9) Ali Abbas Jalalpuri: Maqamaat-e Waris Shah. Takhliqaat, Lahore, 1972.p 114
- (10) Waris Shah, Heer. Compiled by Abdul Aziz. p 101
- (11) Ibid. p 102
- (12) Ibid. p 103
- (13) Ibid. p 107
- (14) Maqamaat-e Waris Shah. p 119
- (15) Waris Shah, Heer. Compiled by Abdul Aziz. p 14
- (16) Ibid. p 17
- (17) Ibid. p 17

